

Amžinasis kalendorius

Kalbėdami apie Jurgines ir Velykas bandėme pažvelgti į mūsų protėvių kalendorių, į liaudies mene išlikusias jo apraiškas, į meistrų gebėjimą perteikti tai, kas tūkstantmečius buvo saugoma tautos kolektyvinėje sąmonėje. Anot etnologo Liberto Klimkos, mūsų protėviai tūkstantmečiais stebėjo dangaus skliaute vykstančius reiškinius, stengdamiesi suvokti, kas yra pasaulis, ir kaip nors atspėti ateitį, tad pats pirmasis – Mėnulio kalendorius siekia net senojo akmens amžiaus laikus, t. y., jam jau reikėtų skaičiuoti 15–20 tūkstančių metų. Kalendorius padeda tvarkyti visą gyvenimą, sustiprina pasitikėjimą savo darbo rezultatais, todėl netgi tik medžiojant ir renkant gamtos teikiamas gėrybes, laikas jau buvo pradėtas matuoti Mėnulio ciklais, o pradėjus dirbti žemę, jau tik Mėnulį stebėti nebeužteko, augalo augimo ciklą lėmė Saulės kelias dangaus skliautu, tad šalia Mėnulio kalendoriaus radosi ir kitas – Saulės kalendorius.

O pats žodis *kalendorius* pas mus atkeliavo iš antikos (lot. *kalendae* – pirmoji mėnesio diena), ir nors kalendorių pradininkais Europoje laikytume graikus, tačiau mūsų dienų kalendoriui pagrindą davė romėnų karvedžio Gajaus Julijaus Cezario 46 m. pr. Kr. reformuotas kalendorius, kuris popiežiaus Grigaliaus XIII (590–604 m.) pataisytas įsigalėjo visame pasaulyje ir tebegalioja iki šiandien. Romos popiežiaus reformuotas kalendorius prigijo ne iš karto, jį vėliausiai priėmė rusai stačiatikiai (1917 m.), graikai (1923 m.) ir kinai (tik 1949 m.).

Ir nors jau 15 šimtmečių vadovaujamės bemaž nesikeičiančiu kalendoriumi, tačiau noras ir poreikis stebėti dangų ir jame vykstančius reiškinius bei juos sieti su ateities prognozėmis tebėra ir šiandien. Ypatingai įdomių pastebėjimų yra užfiksuota Savučiuose (Vabalninko krašte) gyvenusio Mykolo Paliulio (tautosakos rinkėjo ir muzikos tyrinėtojo Stasio Paliulio tėvo) XIX a. pabaigoje rašytame dienoraštyje, pavadintame paminėjimais. Šalia svarbiausių giminės įvykių – gimimų, krikštynų, mirčių, tarnybos pasikeitimų – labai detalai aprašomi kiekvienų metų atskiro metų laiko ypatumai ir kaip gamtos reiškiniai įtakojo tų metų atskirų kultūrų derlių. Aprašomos ne tik „strošnios“ liūtys, sausros, potvyniai, fiksuojama, kada iškrenta ir nutirpsta sniegas, bet ir netikėti, stebinantys reiškiniai, pvz.: *„1882 metuose nuo 25 sentebriaus mėnesio lig Advento buvo ant dangaus žvaigždė vis su ilga uodega nuo ryto, rytų pusėj. Taip kaip stulpas, ant galo truputį kaip ir dvišakas. Kas dieną, vis užtekėdama, ėjo žemyn ir žemyn ant pietų šalį, kas kartą vis tolyn ir tamsyn, nebematyt toliau.“* Arba: *„1882 metuose nojabriaus mėnesio 1 ir 5 dienoj vakare raudonas strošniai buvo dangus ruožais, vakarų–žemių kertėj, taip kaip kraujas...“* Ir dar netikėta: *„1885 metuose 15 dienoj Nojabriaus mėnesio vakare lig 12 adynos ŽVAIGŽDĖS LABAI PULDINĖJO taip, kaip sniegas snigo visais kraštais.“*

Šie įdomūs „paminėjimai“ ne tik yra gyvas įrodymas, kad stebėti dangų ir gamtos reiškinius prieš 100 metų žmonėms buvo įdomu, smalsu, ir jiems atrodė reikalinga, bet tokiu būdu buvo mūsų kartoms perduota žinia, kada tiksliai mūsų kraštuose buvo galima regėti tokius astronomijos reiškinius kaip kometa ar žvaigždžių lietus... Įdomus ir pasakojimo stilius, vaizdinga kalba ir mūsų ausiai jau nebeįprastas žodynas, atspindintis to meto kalendoriaus terminologiją (garbusis Jonas Jablonskis mūsų kalbą norminti pradėjo dar po gerų 3 dešimtmečių).

XIX amžiaus kalendoriuose dar tebebuvo išlikę senieji, iš romėnų perimti, mėnesių pavadinimai (Januaris – sausis, Marcivs – kovas, Maivs – gegužė), kuriuos galime rasti ir muziejuje saugomame lenkiškame to laikotarpio „Amžinajame kalendoriuje“. Šis kalendorius amžinuoju pavadintas neatsitiktinai. Mediniame rėmelyje įrėmintas kalendorius tinka ne vieneriems metams, nes mėnesius ir savaitės dienas galima keisti sukiojant dvi kalendoriaus antroje pusėje pritvirtintas detales, keičiančias kalendoriaus rodmenis.

Bet pažiūrėkime į kalendorių atidžiau, juolab, kad jame susipina dvi tradicijos: senoji antikinė ir krikščioniškoji.

Kalendoriaus viršuje, kairėje, matome riedančius Saulės ratus, kurie kyla į dangaus skliautą. Viršuje, pačiame centre – mitinė figūra, atsigręžusi šviesiaja savo puse, tačiau, atidžiau pasižiūrėjus, kairėje galima pamatyti kito veido tamsų profilį. Tad šią mitinę būtybę būtų galima sieti su dviveidžiu dievu Janu, viena seniausių romėnų dievybių, kuri buvo laikoma durų dievu, t. y., žiūrinti ir į išorę ir į vidų, reginti ir ateinančius ir išeinančius, globojanti bet kokius pasikeitimus, taip pat ir kiekvienų metų pradžią, tad pirmasis metų mėnuo ir buvo pavadintas Jano vardu – *Januarius*. Kalendoriuje pavaizduota dievybė taip pat žiūri ir į dieną (Saulės

patekėjimas), ir į naktį (Mėnulis), į šviesą ir į tamsą, vainikuoja gyvybę ir klestėjimą (virš dievybės pabirusios gėrybės iš gausybės rago) ir kartu grasina mirties įrankiu – dalgiu.

Pagrindinė kalendoriaus dalis – pats vidurys. Šioje dalyje keisdami mėnesių pavadinimus kartu pakeičiame ir kitus rodmenis. Pvz., kalendoriuje dabar matome nustatytą mėnesį (Miesiac) gegužę – Maivs. Laiko rate, kairėje pusėje, romėniškais skaitmenimis parodytas saulės tekėjimo laikas (Wschod Slonca) – III valandą, o dešinėje, atitinkamai, – laikas, kada saulė nusileidžia (Zachod Slonca) – VIII val. Po saulės patekėjimo ir nusileidimo skaičiais – kitas kintantis rodmuo: dienos ir nakties trukmė, kuri jau žymima arabiškais skaitmenimis. Diena tęsiasi 16 val., naktis – 8 (taip para išsidėsto apie gegužės vidurį). Laiko rato viršuje galima matyti, kad gegužė turi 31 dieną (Dni), o apačioje, kad gegužės mėnesį Saulė įžengia į Dvynių ženklą.

Laiko rato apačioje dar vienas kintamas rodmuo – krikščioniški vardadieniai (jau krikščioniškasis kalendoriaus klotas), su kuriais kviečia susipažinti viena iš šventųjų, kurios atributika (kryžius ir taurė, galbūt, – Šventasis Gralis) galėtų leisti manyti ten esant pavaizduotą Mariją Magdalię. Gal kai kurių šventųjų datos neatitinka šių dienų kalendoriuje pažymėtų dienų, tačiau iki šiol gegužės 8 dieną minime Šv. Stanislovą (liaudiškame kalendoriuje diena, kada reikia sodinti svogūnus – Cibulinis), o 25 dieną – Šv. Magdalieną (Marija Magdalię).

O pati apatinė kalendoriaus dalis reguliuojama atskirai, joje pažymėtos savaitės dienos. Ši dalis vėl sugrąžina į antikos laikus, kada kiekviena savaitės diena turėjo dievą – globėją. Dievų, o kartu ir planetų, pavadinimus iki šiol yra išlaikiusi ne viena lotynų kilmės kalba (anglų, prancūzų), taip pat kai kurių rytų kraštų kalbos (japonų, korėjiečių), o slavai, kaip ir mes, lietuviai, susikūrė pavadinimus pagal savaitės dienų eiliškumą. Tad šiame kalendoriuje mes matome, kad sekmadienį (N – niedziela) globoja Saulė (britų – **Sunday**), pirmadienį (P – Poniedziałek) – Mėnulis (britų – **Monday**), antradienį (W – Wtorek) – Marsas,

trečiadienį (S – Środa) – Merkurijus, ketvirtadienį (Č – Czwartek) – Jupiteris, penktadienį (P – Piątek) – Venera ir šeštadienį (S – Sobota) – Saturnas (britų – **Saturday**).

Šiandien jau vargu ar berasime bent vieną ūkininką, kuris pats bandytų stebėti gamtos reiškinius, orų pasikeitimus ir prognozuoti, kaip visa tai įtakos jo būsimą derlių, vargu ar kuris berašo detalų dienoraštį, kuriame būtų išdėstyta daugelio metų patirtis. Orus prognozuoja meteorologai, planetas stebi astronomai, o mūsų ateitį nuspėti bando astrologai... O mes patys jų, kada norime, paklausom, kada norime – ne... Ir kasmet perkame naują kalendorių, kuris mums padeda planuoti kasdieninius savo darbus...

Edita Lansbergienė
2011 m. balandis